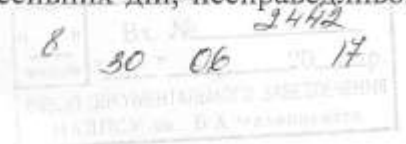

**Відгук
офіційного опонента**

кандидата психологічних наук Гаврюшенка Владислав Володимирович
на дисертаційну роботу Резніка Олега Григоровича
«Психологічні особливості запобігання та подолання босінгу у відділах
прикордонної служби», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата
психологічних наук зі спеціальністю 19.00.09 – психологія діяльності в особливих
умовах

Актуальність обраної теми. Вивчення дисертації та праць здобувача, опублікованих за темою дисертаційної роботи свідчить про те, що обрана тема є надзвичайно актуальною для діяльності особистості в особливих умовах і, зокрема для військової діяльності. В умовах забезпечення надійної обороноздатності держави неухильно зростає потреба в оптимізації повсякденного життя і службової діяльності правоохоронних органів та військових формувань. Значна роль у цьому процесі належить начальницькому складу. Проте на практиці не всі керівники здатні реалізовувати поставлені перед ними завдання. Більше того, існує певний відсоток керівників, які у своїй діяльності допускають різні порушення, зокрема є суб'єктами босінгу. Психологічний терор зі сторони керівників не тільки не сприяє ефективному виконанню поставлених завдань, а й наносить шкоду психічному здоров'ю підлеглих, зумовлює психосоматичні розлади у військовослужбовців, а також погіршує морально-психологічний клімат підрозділу.

На сьогоднішній день відсутній соціально-психологічний аналіз понять, що характеризують генезу, психологічний зміст і суперечливу природу босінгу у прикордонному підрозділі. Недостатньо досліджені психологічна характеристика керівника підрозділу як суб'єкта босінгу серед підлеглого персоналу, а також зміст положень військових статутів щодо їхнього сприяння виявам цього явища. Крім того, не розроблено психологічний інструментарій для виявлення випадків психологічного насилля, психологічного тиску, агресивних дій, несправедливого

ставлення керівників до своїх підлеглих. Також відсутні розробки щодо запобігання і подолання цього явища у відділах прикордонної служби. Усе це актуалізує тему дисертаційного дослідження та її важливе практичне значення для недопущення та подолання психологічного насилля у прикордонних підрозділах.

Потрібно віддати належне здобувачеві в тому, що він взяв на себе відповідальність вирішувати таке складне проблемне питання як запобігання та подолання босінгу у відділах прикордонної служби, проголошуючи визнання пріоритету особистості перед колективом та індивідуальної цінності кожної людини. Тим самим дисертант демонструє бажання впровадити гуманістичний підхід до людини, навіть у такій специфічній сфері як військова діяльність.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій.

Вивчення дисертаційної роботи свідчить про те, що здобувач чітко визначив об'єкт, предмет, мету, завдання дисертаційної роботи і послідовно реалізував пізнавальні та перетворюючих дій щодо предмета дослідження. Ним узагальнено основні теоретико-методологічні підходи до аналізу сутності, критерії та показники босінгу у прикордонному підрозділі і зроблено висновок, що незважаючи на актуальність цієї проблеми, вона залишається ще недостатньо теоретично і методично розробленою.

Дисертаційна робота складається з трьох розділів, списку використаних джерел та додатків.

У першому розділі дисертантом здійснено теоретичний аналіз різних підходів до вивчення проблеми босінгу серед прикордонників. Результати проведеної роботи дозволили з'ясувати, що дослідження цього явища характеризуються відсутністю теоретичних та експериментальних розробок, присвячених вивченню цього явища серед прикордонників, розробці психологічного інструментарію для його подолання у прикордонних колективах, наданню психологічної допомоги об'єктам психологічного цькування. Здобувачем уточнено, що поняття «босінг у прикордонному підрозділі» відображає психологічне насилля, психологічний тиск, агресивні дії, несправедливе ставлення до підлеглих з боку керівника підрозділу. При цьому керівник може:

висувати до підлеглого завищені або занижені вимоги, ігнорувати його досягнення (не визнавати та принижувати заслуги), надмірно контролювати та завантажувати, обмежувати повноваження, змінювати чи ускладнювати службові завдання, принижувати честь та гідність підлеглого (насмішки, єхидство, образи, фізичне насильство). Крім того, ним обґрунтовано психологічну характеристику керівника прикордонного підрозділу як суб'єкта босінгу. З'ясовано, що ініціаторами босінгу стають особи, які мають такі риси як авторитарність, амбіційність, безцеремонність, грубість, жорстокість, зневажливість, нахабність, некомпетентність, непорядність, свавільність. Здебільшого це мстиві люди, для яких характерне зловживання повноваженнями та схильність до тривалого психологічного пригнічення підлеглих

У процесі свого дослідження здобувач робить логічний висновок, що основними причинами виникнення босінгу є незнання чи ігнорування керівниками підрозділів положень Статутів Збройних Сил України, використання їх на власний розсуд (суб'єктивізм командира), зловживання наданою владою, що пов'язано із недостатньою підготовкою керівників до управлінської діяльності та їхніми психологічними особливостями. Кожна дія керівника, яка йде в розріз із Статутними вимогами, а тим більше – поєднання відповідних дій при тривалому впливові, призводить до виникнення у підлеглого стресових станів і наносить шкоду його психічному здоров'ю.

У *другому розділі* свого дослідження дисертант розкриває особливості запобігання та подолання босінгу серед прикордонників, алгоритм дій під час комплексного обстеження прикордонного підрозділу щодо виявлення випадків босінгу, а також обґрунтовує програму протидії босінгу у ВПС.

У процесі дослідження дисертант дійшов висновку, що виявлення босінгу у військовому колективі є складним завданням. Це пов'язано із тим, що підлеглі, які зазнали психологічного утиску з боку керівників, як правило, самотійно не можуть вирішити проблему безпосередньо у підрозділі та не доповідають про ці факти вищому керівництву. Це пов'язано зі страхом бути покараним (дисциплінарні стягнення, позбавлення премій та ін.) і зіпсувати службу

кар'єру. Водночас дисертант зазначає, що не зважаючи на складність виявлення босінгу у прикордонних підрозділах, вищевказані посадові особи можуть отримати інформацію про існування босінгу у колективі різними шляхами: до них можуть звернутися жертви босінгу з проханням допомогти вирішити проблему (під час безпосередньої роботи у підпорядкованих підрозділах, по телефону (зокрема дзвінок на «телефон довіри»), листом (поштою або за допомогою e-mail); вони можуть мимоволі стати свідками психологічного тиску військовослужбовця з боку керівника (під час постановки завдань, на нарадах тощо); інформація може надійти від свідків босінгу; їх можуть інформувати родичі жертви босінгу; за результатами психологічного обстеження колективу.

За результатами аналізу наукових розробок, дисертант розробив *алгоритм* дій під час комплексного обстеження прикордонного підрозділу щодо виявлення випадків босінгу, який передбачає реалізацію членами робочої групи низки заходів: збір, систематизація та класифікація даних про морально-психологічний стан персоналу підрозділу в контексті виявлення босінгу за допомогою різних методів; встановлення кількості та характеру босінг-дій з боку керівника, оцінка об'єктивності та правильна їх класифікація; встановлення причин босінг-дій (особистісні якості керівника, незадовільний морально-психологічний стан колективу, слабкий рівень підготовки персоналу тощо); визначення ступеня впливу босінгу на стан законності та правопорядку підрозділу, а також спроможності виконання завдань за призначенням; індивідуальна та групова психологічно-корекційна робота з жертвою та ініціатором босінгу, а також колективом, в якому зародилось це негативне явище. Цей алгоритм був включений до структури авторської програми протидії босінгу у відділі прикордонної служби, метою якої є виявлення явищ психологічного насилля, психологічного тиску, агресивних дій, несправедливого ставлення до підлеглих з боку керівника підрозділу та реалізація заходів щодо їх подолання. Вона містить діагностичний, психокорекційний та заключний етапи. Підготовчий етап – підготовка до подолання босінгу у прикордонному колективі (мета – зібрати інформацію про жертви та ініціатора босінгу і спланувати роботу з ними). Етап психологічної

корекції – реалізація заходів щодо запобігання та подолання босінгу у колективі (мета – подолання босінгу в колективі та психокорекція негативних виявів керівника як ініціатора босінгу). На другому етапі проводиться: вибір стратегій подолання босінгу та відповідних технологій (з'ясувати можливості щодо подолання босінгу); для усунення босінгу: ліквідувати головні структурні елементи босінгу (усунути причину); розвести ініціатора та жертву (обмежити чи абсолютно виключити можливість взаємодії опонентів протягом тривалого часу; здійснити кадрові заходи щодо переведення суб'єкта або об'єкта босінгу для подальшого проходження служби в інший підрозділ); застосування адміністративних методів роботи (у випадку відмови ініціатора і жертви босінгу примиритися); психокорекція негативних виявів керівника як ініціатора босінгу. Заключний етап – завершення дій щодо подолання босінгу (мета – проведення заходів щодо всебічного усунення можливих причин відновлення босінгу у підрозділ). Загалом ця програма покликана виявляти проблему босінгу та реалізовувати запланований комплекс заходів щодо її подолання.

У третьому розділі здобувачем подано результати емпіричного дослідження босінгу серед прикордонників та шляхів його запобігання і подолання, а також практичні рекомендації керівникам відділів прикордонної служби як суб'єктам самокорекції якостей, що сприяють виявам босінгу.

За результатами аналізу відповідей з'ясовано, що серед виявів босінгу в їхніх підрозділах, більшість військовослужбовців відмічали: відсторонення від життя колективу – 38,5%; заборона спілкування зі старшим начальником – 29,2%; крики, голосна лайка – 93,3%; насміхання над суб'єктом – 55,7%; постійне переривання керівником підлеглого; обмеження можливості висловити свою думку – 91,5%; принизливі погляди та жести – 64,7%; постійна критика роботи - 58%; постановка завдань, які виходять за межі можливостей підлеглого – 86,1%; постановка безглузвих завдань – 72,8%; сумнів у доцільності прийнятих підлеглим рішень – 36,4%; уникнення контакту шляхом застосування невербальних натяків – 65,3%. Це опитування підтвердило припущення здобувача щодо наявності проблеми босінгу серед керівників прикордонних підрозділів.

Результати застосування авторської розробки дозволили з'ясувати, що морально-психологічний клімат в експериментальних групах, на відмінну від контрольних груп, покращився на 14,4 %, а негативний – зменшився на 20,1 %. Керівники почали виявляти більшу активність щодо запобігання та подолання босінгу у відділах прикордонної служби. Серед них суттєво зменшилась кількість тих, хто виявляє особисту неприязнь до підлеглих (на 46,8 %), застосовує нестатутні взаємини до підлеглих (на 35,9 %) та ставить підлеглим неприйнятні та непосильні завдання (на 67,6%). У жертв босінгу спостерігається позитивна тенденція до покращення самопочуття (на 37,4%) та настрою (на 54%). Також більша половина з них відмовилася від бажання звільнитися чи перейти в інший підрозділ. Що стосується контрольних груп, то у більшості з них зміни були не суттєві. Це дає змогу зробити висновок про результативність авторської розробки.

Для підвищення ефективності запобігання та подолання виявів мобінгу у військовому середовищі здобувачем було розроблено практичні рекомендації керівникам прикордонних підрозділів як суб'єктам самокорекції негативних рис, що сприяють виявам босінгу. Керівникам пропонується: постійно використовувати самоспостереження, самоаналіз та самокорекцію; спостерігати за собою під час спілкування з підлеглими, вирішення службових питань, проведення службових нарад, постановки завдань, заслуховувань тощо; контролювати вияви в себе авторитарності, амбіційності, безцеремонності, грубості, жорстокості, зневажливості, свавільності та мстивості; усвідомлювати шляхи запобігання виявам босінгу; засвоювати техніки адекватної саморефлексії та самоконтролю.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження є очевидною і полягає в тому, що дисертантом: *уперше*: теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено програму протидії босінгу у ВПС; з'ясовано психологічну характеристику керівника прикордонного підрозділу як суб'єкта босінгу; здійснено психологічний аналіз змісту положень Статутів Збройних Сил України щодо їх впливу на вияви босінгу керівником підрозділу; *удосконалено*:

систему комплексного обстеження прикордонного підрозділу щодо виявлення випадків босінгу; критерії та показники босінгу серед прикордонників; *дістали подальшого розвитку*: наукові уявлення про феноменологію босінгу у прикордонному підрозділі; шляхи запобігання та подолання босінгу у ВПС.

Практичне значення дослідження. Дисертантом розроблено алгоритм дій під час комплексного обстеження прикордонного підрозділу щодо виявлення випадків босінгу, а також практичні рекомендації керівникам прикордонних підрозділів як суб'єктам самокорекції негативних рис, що сприяють виявам босінгу. Матеріали дослідження можуть бути використані у військових формуваннях та правоохоронних органах держави.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях. Основні результати дослідження за темою дисертації опубліковано у 11 публікаціях, з яких 8 наукових статей – у фахових виданнях України та іноземних держав у галузі психології, 3 публікації – у матеріалах наукових конференцій.

Зміст автореферату є ідентичним змісту основних положень дисертації.

Дисертаційне дослідження є завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати щодо психологічних особливостей запобігання та подолання босінгу у ВПС.

Оцінюючи позитивно дисертаційне дослідження Резніка Олега Григоровича, вважаю за потрібне висловити **декілька зауважень**, а саме:

1. На нашу думку, у першому розділі дисертації слід було б здійснити психологічний аналіз змісту не тільки положень Статутів Збройних Сил України щодо їх сприяння виявам босінгу керівником підрозділу, а й інших керівних документів.

2. У змісті дисертації варто було б більше уваги приділити питанням діагностики та відновленню психічного здоров'я військовослужбовців, що стали жертвою босінгу.

3. На нашу думку, в авторефераті було б бажано більш детальніше розкрити практичні рекомендації керівникам прикордонних підрозділів як суб'єктам самокорекції рис, що сприяють виявам босінгу.

Однак викладені зауваження не знижують цінності наукової роботи, її науково-теоретичного і практичного значення.

Висновок: вважаємо, що за актуальністю теми, а також ступенем новизни й обґрунтованості дисертаційна робота Резніка Олега Григоровича повністю відповідає вимогам що висуваються до кандидатських дисертацій, а здобувач заслуговує присудження йому наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах.

Офіційний опонент

кандидат психологічних наук

«29» червня 2017 р.

Григоренко В. В.